

ність організаційної та фінансової підтримки кластерних ініціатив; недостатня кількість підготовлених спеціалістів з питань кластерних організаційних технологій; відсутність ефективної методологічної бази, яка забезпечує застосування кластерних технологій.

Отже, кластерна форма інтеграції дає можливість об'єднати зусилля роздрібнених і великотоварних виробників картоплі, за рахунок інвестиційно-інноваційної діяльності відродити великотоварне виробництво картоплі, запровадити конкурентно-кооперативні взаємодії щодо виробництва та просування на ринок продукції картоплепродуктового підкомплексу.

Література

1. *Лукінов І.І, Саблук П.Т.* Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України // Економіка України. — 2000. — № 9. — С. 62—81.
2. Міністерство сільського господарства США [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.usda.gov/wps/portal/usdahome>.
3. *Хорунжий М.И.* Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники // Економіка АПК. — 2003. — № 6. — С. 146—152.
4. *Худавердієва В.А.* Проблеми продовольчої безпеки в Україні // Економіка АПК. — 2011. — № 3. — С. 23—27.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2011 р.

УДК: 631.1.011.1(447)

І. В. Казакова, аспірантка,
Харківський національний
аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

У статті висвітлено сучасний стан сільськогосподарського виробництва в Україні і розглянуто основні перспективи розвитку сільського господарства, визначено вітчизняними вченими й іноземними організаціями.

Ключові слова: валова продукція, темпи зростання виробництва, капіталізація аграрних компаній, конкурентоспроможні галузі

В статье освещается современное состояние сельскохозяйственного производства в Украине, и рассматриваются основные перспективы развития сельского хозяйства, обозначенные отечественными учеными и иностранными организациями.

Ключевые слова: валовая продукция, темпы роста производства, капитализация аграрных компаний, конкурентоспособные отрасли

The article covers problems of the current state of agricultural production in Ukraine and the basic development prospects of agriculture certain by domestic scientists and foreign organizations.

Key words: gross production, production growth, the capitalization of agricultural companies, competitive industry

Постановка проблеми. Після падіння ВВП у 90-х рр. ХХ ст. українська економіка зростала більш ніж на 7 % щорічно протягом 2000—2008 рр. Це зростання було перервано у 2009 р. через світову фінансову кризу. За 2009 р. ВВП знизилося на 15 %. Варто відзначити, що сільське господарство України було найменш схильне до впливу кризи і змогло забезпечити валову продукцію майже на рівні 2008 р. [3]. Тому зараз важливо проаналізувати стан розвитку галузей, здобутки, окреслити проблеми та визначити шляхи розвитку і перспективи сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах господарювання не тільки з погляду українського товаровиробника, а й іноземних дослідників.

Аналіз існуючих досліджень. Динаміка обсягів валової продукції сільського господарства дозволяє вченим давати позитивну оцінку змінам, що відбуваються у сільському господарстві України. Серед них можна назвати В.Я. Меселя-Веселяка [6], Б.Й. Пасхавера [8], М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука [1] та ін. Дійсно, починаючи з 1999 р., обсяги виробництва стабільно збільшувалися, і у 2008 р. порівняно з 1999 р. приріст валової продукції становив 46,5 %, у тому числі продукції рослинництва — 83,3 %, продукції тваринництва — 9,8 %. Було одержано найвищий за всю історію сільськогосподарського виробництва України урожай зернових культур — 53,3 млн т порівняно з 50,1 млн т у 1990 р. У 2009 р. ці показники знизились. Приріст валової продукції становив 43,8 %, у тому числі продукції рослинництва — 92,3 %. Незважаючи на досягнення в сільському господарстві України, міжнародні рейтинги вказують на проблеми, пов'язані з низькою урожайністю, фінансуванням і виходом на ринки тощо [12—14].

Виділення невирішених проблем та формулювання цілей статті. Враховуючи неоднозначну оцінку розвитку сільського господарства України, необхідно проаналізувати стан розвитку основних галузей, визначити шляхи розвитку і перспективи сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах господарювання не тільки з погляду українського вченого, а й європейської спільноти.

Виклад основного матеріалу. Максимальних обсягів виробництва сільське господарство України досягло в останні роки ра-

дянської доби. Між 1990 і 2000 рр. валова продукція сільського господарства скоротилася майже вдвічі, а по сектору сільськогосподарських підприємств — майже в чотири рази [8]. Найбільший спад спостерігався у 1999 р., коли порівняно з 1990 р. виробництво валової продукції зменшилося на 51,3 %, у тому числі рослинництва — на 46,8 %, тваринництва — на 55,1 %. Причини такого спаду обговорюються до цього часу доволі активно. Вчені погоджуються, що аграрна реформа була необхідною. На сьогоднішній день проведена аграрна реформа в Україні більше критикують, ніж висловлюють позитивну оцінку. Хоча цю реформу так і не було завершено [4].

Починаючи з 1999 р., намітилися тенденції до зростання валової продукції сільського господарства. У 2000—2004 рр. обсяги валової продукції вітчизняного сільського господарства зросли на 2 % (середньорічний темп приросту становив майже 4,5 %). Реальне зростання розпочалося з 2006 р., зокрема за період 2005—2009 рр. обсяги валової продукції зросли на 15 % (середньорічний темп приросту — 2,5 %), у тому числі продукції рослинництва — на 20 %, продукції тваринництва — на 8 % (середньорічні темпи приросту відповідно становлять 3,3 і 1,3 %). Тваринницька галузь і досі залишається проблемною, її середньорічний темп приросту найнижчий за всі періоди.

Таблиця

**ОБСЯГИ І ТЕМПИ РОСТУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ***

Період	Середньорічна валова продукція (у цінах 2005 р., млрд грн)			Темпи росту до попереднього періоду, %			Середньорічний темп приросту, %		
	валова продукція всього	продукція рослинництва	продукція тваринництва	валова продукція всього	продукція рослинництва	продукція тваринництва	валова продукція всього	продукція рослинництва	продукція тваринництва
1991—1994	114,7	55,3	59,5	78,6	83,0	75,0	-8,1	-4,8	-10,8
1995—1999	82,4	43,5	38,9	71,8	78,7	65,5	-7,0	-8,0	-5,9
2000—2004	84,1	47,5	36,6	102,0	109,2	93,9	4,4	6,3	1,8
2005—2009	96,5	57,0	39,5	114,8	120,0	108,0	2,5	3,3	1,3

*Розраховано автором на основі статистичних даних

Зокрема, Б.Й. Пасхавер та ін. [8] зазначають, що виробництво рослинницької продукції у 2008—2009 рр. наблизилось до обсягів 1990 р., а з розрахунку на одну особу населення навіть перевищило їх на 7 %. Слід зазначити, що в 1990 р. в Україні було 51,6 млн осіб, а в 2009 р. — 45,9 млн, тобто населення України скоротилося майже на 11 %. Під час розрахунку кількості продукції рослинництва 2009 р. на чисельність 1990 р. ми отримали такі дані: 1192,87 грн на особу, що майже на 7 % менше від базового показника.

З 1991 р. середньорічний темп зниження виробництва основних видів продукції тваринництва становив більше 13 %. Починаючи з 1990 р. поголів'я худоби скоротилося на 19,8 млн гол. ВРХ, 5,6 млн голів корів, 11,9 млн голів свиней і 54,7 млн голів птиці.

Кількість збиткових господарств у 1990 р. становила лише 0,2 %. У 1998 р. 92 % сільськогосподарських підприємств закінчили рік зі збитками [8]. Аналізуючи ефективність виробництва на сучасному стані, слід зазначити, що з 2000 рр. поряд із зростанням обсягів сільськогосподарського виробництва фінансовий стан галузі поліпшується, підвищуються показники рентабельності, а сільське господарство України перетворюється на прибуткове. З 2007 р. можна простежити чітку тенденцію: кількість підприємств, що отримують чистий прибуток, зменшується, а фінансовий результат при цьому зростає. Це є свідченням зростання концентрації капіталу у великотоварних підприємствах.

Дійсно, між 2000 і 2009 рр. частка сільськогосподарських підприємств у загальному обсязі сільськогосподарської продукції збільшилася з 34 до 45 % [8]. Про це зазначають і в Українському клубі аграрного бізнесу [3]: поряд з формуванням агрохолдингів суттєві зміни відбулися на рівні окремих середніх і дрібних господарств. Загальна тенденція така: кількість господарств скорочується, водночас їх розмір і обсяги виробництва зростають. Це пояснюється тим фактом, що крупніші господарства мають вищу продуктивність і прибутковість, а це стимулює їх розширення.

За останні три-чотири роки на світові фондові ринки вийшли 12 українських аграрних бізнесгруп (табл. 2). Більша їх частина розміщала акції на Франкфуртській, Лондонській і Варшавській біржах. За оцінками експертів УКАБ, загальна капіталізація аграрних компаній, що торгуються на світових фондових майданчиках, у квітні 2010 р. досягла \$ 5,1 млрд, що фактично на 45 % більше ніж на початку 2010 р.

**УКРАЇНСЬКІ АГРАРНІ КОМПАНІЇ, ЩО КОТИРУЮТЬСЯ
НА МІЖНАРОДНИХ ФОНДОВИХ РИНКАХ**

Название компании	Торговая площадка	Капитализация, млн USD (10.04.2010)
Agrogeneration	Euronext Paris	88,3
Agroton	DBG	151,0
Astarta	WSE	533,7
Avangardco	LSE	875,0*
Kernel	WSE	1328,6
Landkom	LSE	34,7
MCB Agricole	DBG	56,8
MHP	LSE	1484,1
Mriya Agro	DBG	637,7
Sintal Agriculture	DBG	140,0
Tsukrovyy soyz UKRROS	DBG	66,1
Ukrprodukt	LSE	19,3

* станом на 18.05.2010 р.

Результатами періоду можемо вважати: нерегульованість цінової політики, яка призвела до втрати галуззю за 1991—2008 рр. 1,2 трлн грн, занепад матеріально-технічної бази, зменшення оплати праці в сільському господарстві, призупинення соціального розвитку села; необґрунтованість і несправедливість цін на сільськогосподарську продукцію, обтяжливу збитковість галузі протягом 1995—1999 рр. [6]; деградацію тваринницької галузі, особливо скотарства, постійний незадовільний фінансовий стан більшості товаровиробників [8]. Навіть при трипроцентному щорічному прирості аграрної продукції країна вийде на рівень 1990 р. лише в середині 20-х рр. XXI ст., тобто труднощі перехідного періоду загальмували розвиток аграрної галузі на третину століття.

Незважаючи на все, вчені дуже позитивно оцінюють перспективу розвитку сільського господарства. Зокрема В.М. Присяжнюк передбачає прискорення темпів зростання обсягів виробництва продукції тваринництва, підвищення ефективності і конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників. Для забезпечення населення країни продуктами харчування на рівні на-

уково обґрунтованих норм, промисловості — необхідною сировиною, і нарощування експортного потенціалу виробництво валової продукції у 2020 р. порівняно з 2009 р. повинно зрости в 1,82 разу, з них рослинництва — у 1,66, тваринництва — у 2,05 разу [1]. Щодо перспектив зернової галузі слід зазначити, що ряд вітчизняних дослідників вважає, що Україні на найближчу перспективу необхідне обмеження обсягу у виробництві зерна, це дасть змогу виробникам отримати достойну ціну. Для потреб України достатньо 25—27 млн т зерна щорічно, а 8—15 млн т зерна — це той надлишок, який постійно провокуватиме напругу на ринку і на цей час підлягає експорту. Україна має реальні можливості, передусім за рахунок природної родючості, поліпшення технологій, збільшення кількості внесення добрив, сучасного рівня агротехніки одержувати врожайність не менше 50 ц/га і довести валовий збір зерна до 50 млн [2].

Перспективи українського аграрного сектора можна дослідити на основі прогнозів FARRI (аграрний центр досліджень США)[12]; за рейтингом глобальної конкурентоспроможності 2010—2011 рр. (The Global Competitiveness Index 2010—2011) [14] і досліджень Міжнародного банку реконструкції та розвитку «Rising Global Interest in Farmland» [13].

Прогноз FARRI фактично виключає можливість кардинальних змін в аграрному секторі України, тому основним продуктом експорту залишаться зернові культури, соняшник і продукти його переробки. За обсягами експорту цих культур Україна входить до п'ятірки світових лідерів. У зв'язку зі зростанням попиту з боку ЄС на сировину для біодизеля Україна збільшить виробництво й експорт ріпака до 28 % від обсягу світової торгівлі. Як впливає з наведених прогнозних даних, Україна зберігає та поліпшує власні позиції тільки у градації сировини й проміжних товарів, причому у низькій ціновій категорії [11].

Саме тому Україні необхідно розвивати ті галузі, де ми на 100 % можемо мати успіх і конкурентоспроможну продукцію — продукцію рослинництва, а саме зернові культури. Зокрема, П.Т. Саблук [10], Л.Ю. Мельник [5], М.В. Бардадим [2] зазначають, що вступ України до СОТ дозволяє експортувати близько 20 млн т зерна, а це відновить статус України як «житниці» не тільки для Європи, але й багатьох інших країн Близького Сходу, Африки і навіть Латинської Америки.

За рейтингом глобальної конкурентоспроможності 2010—2011 рр. (The Global Competitiveness Index 2010—2011), який було опубліковано аналітичною групою всесвітнього економічного форуму,

економіка України перебуває на 89-му місці серед 139 країн. Порівняно з минулим роком Україна опустилася на 7 пунктів (82-ге місце) і на 17 порівняно з 2008—2009 рр. Оцінка сільськогосподарської політики в Україні за градацією від 1, що є надмірно обтяжливою для економіки, до 7, що характеризує баланс інтересів платників податків, споживачів і виробників, становить, за цим звітом, 2,8 балу, а рейтинг України — 135-те місце. У доповіді зазначається, що тим не менш характеристики, які зберігає країна, стали конкурентними перевагами в останні роки. Добре освічене населення, гнучкі та ефективні ринки праці і великий розмір ринку є хорошою базою для майбутніх показників зростання країни. Нещодавнє приєднання країни до Світової організації торгівлі (СОТ) повинне сприяти посиленню конкуренції в країні. Слід також приділити увагу сприянню розвитку фінансового сектора, основні недоліки якого посилюють наслідки кризи в Україні [14].

Ще одним цікавим дослідженням, де аналізуються перспективи України, є робота Міжнародного банку реконструкції та розвитку «Rising Global Interest in Farmland». У ній зазначається, що Східна Європа та Центральна Азія представляють унікальну ситуацію, коли інвестиції в дуже великі господарства контрастують з загальним скороченням використання сільськогосподарських земель. Великі господарства краще справлялися з фінансуванням, інфраструктурою і обмеженням технологій перехідного періоду, що призвело до значної концентрації. Наприклад, 70 найбільших виробників у Росії і Україні розпоряджаються більш ніж 10 млн га. Вони були ключовим фактором збільшення виробництва зерна в Росії, Україні і Казахстані. Там залишаються значні можливості для покращення технологій для підвищення врожайності. У цілому, з урахуванням великих відмінностей в інтенсивності праці при вирощуванні культур, соціальні і фінансові наслідки розширення площі орних земель залежатимуть від типу вирощених культур і способу організації виробництва. Світовий банк стверджує, що у світлі можливостей для передачі наявних технологій Казахстан, Росія і Україна мають можливість встановити себе в ролі основних гравців на світових ринках зерна, особливо якщо будуть знайдені способи ефективної боротьби з нестійкістю. Світовий банк вказує також на такі недоліки: низька урожайність, що становить у середньому близько 40 % від урожайності у Західній Європі; проблеми, пов'язані із фінансуванням дрібних фермерів, кредитуванням, орендною платою; проблеми ведення аграрного бізнесу тощо.

Висновки. Починаючи з 2000 р., аграрні підприємства забезпечують прирости валової продукції рослинництва і тваринництва

ва. Ефективність сільськогосподарських підприємства зростає в основному за рахунок великотоварних підприємств. На сьогоднішній час сільське господарство в Україні має ряд недоліків, які суттєво стримують його розвиток. Проте, незважаючи на них, і вітчизняні, і міжнародні дослідження доводять безсумнівну можливість України бути одним з основних гравцем на світовому ринку. Для цього необхідно приділити увагу виробництву тієї зернопродукції, що користується попитом на світовому ринку, встановити ціни на продукцію сільського господарства, зокрема рослинництва, відповідно до її вартості.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін. ; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 1008 с.
2. *Бардадим М.В.* Перспективи розвитку зернового комплексу України / М.В. Бардадим // Економіка АПК. — № 4. — 2010. — С. 57—61.
3. Введение аграрного бизнеса в Украине [Электронный ресурс] / Ассоциация Украинский клуб аграрного бизнеса. — Режим доступа: : http://www.agribusiness.kiev.ua/img/zstored/files/DA2010_RU_last%20variant.pdf.
4. *Галушко В.П.* Трансформація колективних господарств аграрного сектора в Чеській республіці (досвід, корисний для України) / В.П. Галушко, О.О. Олійник // «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи»: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції. — У 2 т., Т. 1. — Харків: ХНТУСГ, 2010. — 320 с. — С. 13—17.
5. *Мельник Л.Ю.* Концептуальні засади раціональних обсягів виробництва зерна в Україні / Л.Ю. Мельник, С.В. Шемавньов, Л.А. Іващенко // Вісн. Дніпропетр. держ. аграр. ун-ту. — 2007. — № 1. — С. 158—162.
6. *Месель-Веселяк В.Я.* Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — № 4. — 2010. — С. 3—17.
8. Агропродовольче виробництво у 1990-2009 рр.: тенденції розвитку / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Д.Ф. Крисанов, К.О. Прокопенко // Економіка АПК. — № 9. — 2010. — С. 12—20.
9. *Сайко В.Ф.* Центральний і західний Лісостеп та Полісся: ми здатні долати будь-які труднощі / В.Ф. Сайко / співдоповідь на заг. зборах Укр. академії аграр. наук // Агроінком. — № 9—10. — 2003. — С. 2—5.
10. *Саблук П.Т.* Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 21—28.
11. *Скрипник А.В.* Розвиток українського АПК у світлі глобальних тенденцій / Ф.В. Скрипник, Т.Ю. Зінчук // Економіка АПК. — №9. — 2010. — С. 140—146;

12. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.fapri.iastate.edu/>

13. Rising Global Interest in Farmland /Klaus Deininger, Derek Byerlee , Jonathan Lindsay, Andrew Norton, Harris Selod, Mercedes Stickler // 2011 The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. режим доступу // http://www.agribusiness.kiev.ua/img/zstored/files/ESW_Sept7_final_final.pdf.

14. The Global Competitiveness Report 2010-11/-World Economic // Forum/http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport2010-11.pdf.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2011 р.

УДК: 631.15:338

О. М. Капась, магістр кафедри економіки агропромислових формувань, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ САПРОПЕЛІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕРОБСТВА

Анотація. В роботі обґрунтовано доцільність переходу сільськогосподарських підприємств на органічне землеробство на основі використання сапропелю.

Ключові слова: органічне землеробство, сапропель, сапропелізація.

Annotation. Task of work is to justify the transition of farms to organic farming and the use of sapropel.

Keywords: organic farming, sapropel, sapropelization.

Так вже склалось історично, що особисті селянські господарства всі свої проблеми вирішують самостійно. На їх підтримку у нашій державі не вистачає коштів, хоча в європейських країнах такі господарства дотують і надають пільги. Але все ж, не дивлячись ні на що, особисті господарства населення виго-товляють у нас вагому частку сільськогосподарської товарної продукції.

Але останнім часом особистим селянським господарствам стає все важче виробляти сільськогосподарську продукцію, що пов'язано з постійним подорожчанням матеріально-технічних ресурсів, які використовуються в сільському господарстві. Проблему, де взяти кошти на добрива, паливно-мастильні матеріали, ремонт техніки та обладнання, селяни вирішують самостійно. І з кожним роком ситуація набуває все жахливішого стану. Ціни на добрива та пальне зростають такими швидкими темпами, що за ними іноді досить важко прослідкувати.